

פרק ט - מנהג איסור קטניות

א - שורשי מנהג אשכנז

חמץ שאסרה התורה הוא הנוצר מחמשת מיני דגן, שהם: חיטה, שעורה, כוסמין, שיבולת שועל ושיפון. אבל מינים אחרים, כאורז ודוחן, אף אם יתפחו, אין חימוצם שווה לחימוץ של חמשת מיני דגן, ומותר לאוכלם בפסח. ואמנם דעת אחד התנאים, רבי יוחנן בן נורי, שדין אורז כדין חמשת מיני דגן, ואף החימוץ שבו אסור מהתורה. אבל דעת שאר חכמי ישראל שאף אם יתפח, מותר לאוכלו בפסח (פסחים לה, א). וכך נהגו כל גדולי התנאים והאמוראים. וכן מסופר על רבא, שהיה אוכל אורז בליל הסדר (פסחים קיד, ב).

אולם בתקופת הראשונים (לפני כשבע מאות שנה) החלו באשכנז להחמיר שלא לאכול קטניות. בתחילה רק במקצת הקהילות נהגו איסור, ובמשך כמה דורות המנהג התפשט בכל קהילות אשכנז. שלושה טעמים עיקריים נתנו למנהג. א) הואיל ונוהגים לבשל קטניות כמיני דגן בקדרה, יש חשש שאם יבשלו אורז יטעו ויבשלו גם גריסים ושאר מיני דגן. ב) כיוון שגם ממיני קטניות רגילים לעשות קמח, יש חשש שמא עמי הארץ שיראו שמבשלים ואופים מאכלים מקמח של קטניות בלא שנוהרים מחימוץ, יטעו ויבשלו או יאפו קמח של מיני דגן ויחמיץ בידם. ואף שבתקופת התלמוד לא חששו לזה האמוראים, זהו מפני שהמסורת היתה

ברורה ויציבה, אבל בעקבות הגלויות והטילטולים התגבר החשש שבין עמי הארץ יהיו יהודים שלא ידעו מה בדיוק אסור ומה מותר, ומתוך שיאכלו קטניות יטעו ויאכלו מיני דגן בלא זהירות מחימוץ.

הטעם השלישי: מפני הדמיון שבין מיני דגן וקטניות שהם גרגירים שנאספים ונשמרים באותם המחסנים לתקופות ארוכות יחסית, יש חשש שמא יתערבו במיני הקטניות גרגירים של חיטים ושעורים, וכשיבשלו את הקטניות יחמיצו החיטים המעורבות בהן. ואף היום חשש זה קיים, ובפועל כשבודקים מיני קטניות מוצאים בתוכם מיני דגן. עירוב זה נובע גם מפני שבאותם השדות רגילים לגדל מספר שנים מיני דגן, ואח"כ כדי שלא לפגוע בשדות מגדלים בהם מיני קטניות. שאם יגדלו באותו השדה שנים רבות מין גידול אחד, השדה הולך ומאבד את כוחו, ואילו בהחלפת הגידולים השדה מבריא ומתחדש. אלא שתמיד נשארים עדיין בשדות מיני זרעים מהגידול הקודם, ולכן אם גידלו בתחילה חיטים ואח"כ כוסברא או חילבה, בין הכוסברא והחילבה יצמחו גם חיטים, וכך בין גרגירי הקטניות מעורבים גרגירי חיטים ושעורים. ופעמים שאין בגרגירי הקטניות פי שישים יותר מגרגירי הדגן, כפי שנבדק והוכח. בעייה זו קיימת כמובן באותם המינים הדומים בגודלם למיני דגן.

ב - מנהג הספרדים בקטניות ובאורז

בתקופת הראשונים נהגו בכל קהילות הספרדים לאכול מיני קטניות ואורז בפסח, ורק הקפידו לברור אותם היטב, כדי שלא

יתערבו בהם מיני דגן. וכן כתב רבי יוסף קארו בבית יוסף (סימן תנג): שאין מי שחושש "לדברים הללו זולתי אשכנזים".

אולם בין גדולי הפוסקים הספרדים האחרונים יש שכתבו שרבים ושלמים מיראי ה' נוהגים שלא לאכול אורז בפסח, מפני שהיה מעשה שלאחר שביררו את האורז כמה פעמים שוב נמצאה אח"כ חיטה בתבשיל (פר"ח, חיד"א). וכן נהגו באיזמיר שלא לאכול אורז (לב חיים ב, צד). וכן נהגו רבים במרוקו שלא לאכול אורז ועוד מיני קטניות יבשים בפסח. ובעל הבן איש חי (ש"א פרשת צו מ"א) כתב שהרבה בעלי בתים מבני בגדאד אינם אוכלים אורז בפסח. ואלו הנוהגים לאכול אורז בפסח, צריכים לבדוק תחילה פעמיים ושלוש. והנכון שכל אחד ימשיך לנהוג כמנהג אבותיו, ובמקרה של ספק או קושי לקיים המנהג, ראוי לשאול שאלת חכם.

ויש מיני תבלינים, ככמון, כורכום וחילבה, שפעמים רבות מעורבים בהם מיני דגן, ובלא בדיקה מדוקדקת אסור לאוכלם.

כיום, שהאורז מאוחסן בבתי אריזה של קמחים וסולת, הנוהגים לאכול אורז בפסח צריכים לקנות שקיות שיש עליהם השגחה מיוחדת לפסח, ואח"כ לבדוקם היטב שלוש פעמים (עמא דבר א, סא).

ג - בני זוג מעדות שונות

שאלה נפוצה, מה יעשו בני זוג שאחד מהם בא ממשפחה שנהגה איסור קטניות והשני ממשפחה שאוכלת קטניות. כתב על כיוצא בזה אחד מגדולי הראשונים, רבי שמעון בן צמח דוראן

(תשב"ץ ג, קעט), שדבר פשוט הוא בלא ספק, שלא יתכן שישבו שניהם באופן קבוע על שולחן אחד, ומה שמותר לזה אסור לזה. ולכן צריכה האשה לילך אחר מנהגי בעלה, שאשתו כגופו. ואם הבעל נפטר, תלוי הדבר, אם נולד לאשה ממנו ילד - תשאר במנהג בעלה, ואם לא נולד לה ממנו ילד - תחזור למנהג בית אביה.

והוסיף לבאר הרב פיינשטיין (אג"מ או"ח א, קנח), שדין האשה כדין מי שעובר לגור במקום שהכל נוהגים בו באופן שונה מכפי שהיה רגיל, שאם בכוונתו לגור שם תמיד, עליו לבטל את מנהגיו הקודמים ולנהוג כמנהג אנשי מקומו החדש (עפ"י שו"ע יו"ד ריד, ב; או"ח תסח, ד, מ"ב יד). וכן אשה שנשאת לבעלה, הרי היא כמי שעברה לביתו לתמיד, ולכן עליה לנהוג כמנהגיו.

לפי זה, אם אשה אשכנזית נישאה לספרדי, יכולה לאכול קטניות בפסח, ואינה צריכה לעשות התרת נדרים, מפני שכך הדין שהאשה נוהגת כמנהגי בעלה. ואע"פ כן כמה פוסקים המליצו שתעשה התרת נדרים.¹

1. באג"מ או"ח א, קנח, מוכיח שדין זה מהתורה, שכן מצינו שהתורה פטרה אשה נשואה מלמלא חובת כיבוד הורים, מפני שמצוות כיבוד הורים דורשת שאם יהיה צורך לילך להלבישם ולהאכילם - תלך, וכיוון שחובת האשה לביתה קודמת, פטרה אותה התורה מחובה זו (שו"ע יו"ד רמ, יז). כמוכן שכאשר אין התנגשות מצווה גדולה לכבד את הוריה). הרי שלפי זה מקומה של האשה מהתורה בבית בעלה.

עוד כתב שם שאינה צריכה התרה. וכן משמע ממ"ב תסח, יד, שהעובר ממקום למקום שחייב לנהוג כבני מקומו החדש, ומשמע שכיוון שזו ההלכה אינו צריך לעשות התרה. וכ"כ בכה"ח תסח, מג. ועוד, שבמקום דוחק לא קיבלו האשכנזים שלא לאכול קטניות, ולכן בשעת בצורת ולחולה מקילים (מ"ב תנג, ז). וכן אם יהיו שני מנהגים שונים בבית אחד בוודאי שיש בזה צער, ונראה שאינה צריכה התרה. ובסידור פסח כהלכתו טז, יג, כתב שצריכה לעשות התרה. ובחזון עובדיה ע' נו והערה יי כתב שעל צד הטוב תעשה התרה. <

ד - המינים הכלולים באיסור

המאכלים המוכרים הכלולים במנהג זה הם: אורז, אספסת, אפונה, דוחן, דורא, חומוס, חילבה, חמניות (גרעינים שחורים), חרדל, כוסמת (גרצ'קע, גריקא, ולא כוסמין שהם מין דגן), כמון, כרכום, כרשינה, לוביה, לוף, סויה, ספיר, עדשים, פול, פלסילוס (תורמוס צהוב), פרגין, פשתן, קטנית, קימל, קנבוס, שעועית, שומשום, תורמוס, תירס, תילתן, תמרינד הודי. גם המוצרים העשויים מקטניות אלו כלולים במנהג, כגון קורנפלקס וקורנפלור המופקים מתירס ופריכיות אורז.

החרדל והפשתן אינם מין קטניות, אלא שנהגו לאוסרן מפני שהם גדלים בשרביטים כדוגמת הקטניות.

כתב הרמ"א שמותר לאכול שבת וכוסברא מפני שאינם מיני קטניות. אבל כתבו האחרונים שצריך לבדוקם היטב מפני שפעמים רבות מעורבים בהם חיטים, ויש אומרים שטוב להחמיר שלא לאוכלם בפסח (מ"א, מ"ב תנג, יג).

ועיין בכה"ח תנג, טו, שלדברי מהר"י לוי ל"ח, מי שנהג איסור בקטניות כי חשב שהם חמץ, אפשר לעשות לו התרה. אבל מי שידע או שאבותיו ידעו שהוא מנהג חומרה - אין להתיר להם. ולפי זה אסור לאשכנזים לעשות התרה לאכול קטניות. ודעת הפר"ח בסי' תס"ח, שמנהג שנוולד בטעות אין צריך כלל התרה, ואם ידעו שהוא מנהג חומרה, אפשר לעשות התרה לנדרם (אולם צ"ע אם יאמר זאת גם כאשר מדובר במנהג שהתקבל על עדה שלימה שאולי בזה יתכן שלא תועיל התרה). והחת"ס או"ח קכב, קיים דברי מהר"י הלוי. ואכן כך נוהגים למעשה, ולא מצינו שאשכנזים עושים התרה לאכול קטניות, ורק במקום חולי עושים התרה. ועיין בספ"כ טז, הערה 47 ובהוספות שבסוף הספר, שיש סוברים שמנהג קטניות יסודו בגזירה, ולדעתם יתכן שגם אשה אשכנזיה שנישאה לספרדי אסור לה לאכול קטניות. אמנם למעשה אין חוששים לזה, ואשכנזיה נוהגת כבעלה.

לגבי בוטנים נחלקו המנהגים. בירושלים ובמקומות רבים נמנעו מלאוכלם (מקראי קודש ב, ט). בליטא נהגו לאוכלם. ומי שאינו יודע אם נהגו במשפחתו להחמיר בהם, רשאי לאוכלם (אג"מ או"ח ג, סג).

קמח תפוחי אדמה מותר בפסח. ואין לטעון שעל פי מנהג איסור קטניות יש לאסור כל דבר שעושים ממנו קמח, מפני שרק מה שגדולי אשכנז הראשונים נהגו לאסור בפועל כלול במנהג, וכיוון שתפוחי אדמה לא היו אז באירופה אינם בכלל האיסור (אג"מ או"ח ג, סג).

ה - דיני המנהג

על פי המנהג אין אוכלים מיני קטניות, אבל מותר להשהותם בבית בפסח, וכן מותר להנות מהם, כגון להדליק נר משמן קטניות (רמ"א תנג, א).

מותר למי שנוהג שלא לאכול קטניות לבשל קטניות למי שנוהג לאכול קטניות בפסח, וטוב שיעשה איזה סימן שאינו מבשל לעצמו (כה"ח תנג, יז, ספ"כ טז, ח). וכן מותר לבעל חנות למכור קטניות בפסח. אבל אם יש חשש שמעורבים בקטניות גרגירי חיטים, ואין בקטניות יותר מפי שישים מהחיטים, לא יסחר בהם, כדי שלא להכשיל את הקונים באיסור חמץ. וטוב למוכרם במכירת חמץ.

אם בישלו מאכל לפסח ונפלו לתוכו מיני קטניות, אם ניתן להוציא את גרגירי הקטניות מהתבשיל - יוציאו, ומה שאי

אפשר להוציא בטל ברוב. אבל אם רוב התבשיל מקטניות, הרי הוא נחשב כתבשיל קטניות ואסור לאוכלו (רמ"א תנ"ג, א; מ"ב ח-ט).

מותר לנוהגים איסור קטניות לאכול ולבשל בכלים של מי שאינו נוהג איסור זה, ובתנאי שיעברו עליהם עשרים וארבע שעות מאז שבישלו בהם קטניות. ואם בישלו בכלי שלא עברו עליו עשרים וארבע שעות, התבשיל כשר.²

ו - קטניות שלא נגעו במים, ושמני קטניות

אין דינן של הקטניות חמור יותר מדין חמשת מיני דגן, וכל מה שכשר במיני דגן כשר גם בקטניות. לפיכך, אם לא באו עליהם מים, או שבאו עליהם מים אבל נזהרו שלא ישהו שמונה עשרה

---

2. תערובת קטניות בטלה ברוב, אמנם מלשון תה"ד משמע שרק בשישים בטלה, אבל האחרונים כתבו שבטלה ברוב, וכ"כ שו"ע הרב תנ"ג, ה, ח"א קכז, א, חו"י ו, א"ר ד, ובכה"ח תנ"ג, כה, הוסיף מקורות. וכל זה בתנאי שנתערב בדיעבד, אבל לערב לכתחילה אסור, ולא כפי שמשמע מפר"ח שאף לכתחילה מותר לערב מיעוט. וכן מי שמתארח אצל אוכלי קטניות, ואין לו מה לאכול, בדיעבד יכול לקחת מתוך תבשיל שיש בו הרבה קטניות את מה שאינו קטניות, כדוגמת תפוחי אדמה וקישואים, למרות שבלעו טעם קטניות.

וכלים שבישלו בהם קטניות ואח"כ בישלו בהם מאכל אחר, ברור שהמאכל כשר לנוהרים מקטניות, שטעם הקטניות מיעוט גמור. ולא רק זה, אלא כיוון שמדובר כאן בטעם קטניות בלבד, ומעיקר הדין קטניות כשרות לפסח, לכן אחר שעברו על הכלי שבישלו בו קטניות עשרים וארבע שעות מותר לבשל בו לכתחילה מאכלים למי שנוהר מקטניות בפסח. וכ"כ מהרל"ח קכ"א, פרי"ח תצו, כד. ולא רק זה אלא שיש לנו כלל שסתם כלים לאו בני יומם הם, ולכן מותר ליקח סתם כלי שבישלו בו קטניות ולבשל בו מאכלים אחרים כל זמן שאין ידוע בבירור שבישלו בו קטניות בעשרים וארבע שעות אחרונות. ועיין בה"ח תנ"ג, כז, שהזכיר המקורות.

דקות עד שאפאום כמצות, מותר לאוכלם. ויש שנהגו להחמיר בזה, ודעת רוב הפוסקים להקל.³

נחלקו הפוסקים בדין שמנים או יין שרף הנעשים ממני קטניות. לדעת המקילים איסור קטניות חל רק על הקטניות בצורתם השלמה או כקמח, אבל אם נעשו שמן מותרים. ולדעת המחמירים דין שמן קטניות כדין קטניות האסורות באכילה על פי המנהג. ולדעה האמצעית, אם לתת (שטפ) את הקטניות במים, כבר נאסרו הקטניות, וגם השמן היוצא מהם אסור, אבל אם בלא שנרטבו טחננו ועשו מהם שמן, אין דינו כקטניות.⁴

3. דעת ר"פ שלא להחמיר בקטניות יותר מבמני דגן, וכ"כ בשו"ע הרב תנ"ג, ה; חיי אדם כזו, א; שו"ת מהרש"ם א, קפג, באר יצחק יא, מרחשת ג'; ומרן הרב קוק באורח משפט קיא. אמנם יש שהחמירו בזה, ומהם: שואל ומשיב קמא א, קעה; מאמר מרדכי לב. וטעמם שהעולם לא יבין את החילוק, שהרי הקטניות אינן מחמיצות כלל. ועוד חששו שמא אם יעשו את הקטניות כמצות יטעו ויחשבו שאפשר לקיים בהן מצוות אכילת מצה. אבל כאמור גדולי הפוסקים הקלו בזה, ובכל מחלוקת שבמנהג הלכה כמיקל.

עוד נחלקו הראשונים האם חליטה מועילה לקטניות, שכן בחמשת מיני דגן מעיקר הדין חליטה מבטלת את אפשרות החימוץ, אלא שהוסכם על ידי הגאונים שאין מי שידע לחלוט, וכן נפסק בשו"ע תנ"ד, ג. אולם בקטניות שאסורות ממנהג, לדעת האור זרוע ח"ב סי' רנו, חליטה מועילה ומתירה את הקטניות. והמרדכי מחמיר. ובהגהות ר' פרץ לסמ"ק סי' רכ"ב הזכיר את הדעה המקילה ומסיק להחמיר.

4. בתה"ד קיג מבאר ששמן הנעשה מקטניות אסור, מפני שלותתים (מרטיבים) אותן לפני כן, וכ"כ הרמ"א תנ"ג, א. ומשמע מתה"ד שאם לא נלתתו מותר. ור' יצחק אלחנן, בשו"ת באר יצחק יא, מקל יותר, שאם יבדקו את הקטניות תחילה מגרעיני דגן, השמן היוצא מהם מותר, מפני שנעשה מעשה המוכיח שיודעים את האיסור. וכיוצא בזה התיר בשו"ת עמק הלכה קלד י"ש מקטניות, מפני שהאיסור עליהן ולא על הנוזל היוצא מהן.

לעומתם יש אחרונים שאסרו את השמן היוצא מקטניות גם כאשר הקטניות לא נלתתו, וכ"כ נשמת אדם לג, אבני"ז או"ח שעג. אבל מלשון תה"ד והרמ"א שהעתיק את דבריו משמע שהשמן מותר. ולכאורה קשה, שהרי אח"כ יערבו את השמן בתבשיל שיש בו מים, וכיוצא בזה בדגן אסור. אלא שלדעתם המנהג לאסור קטניות בעודם גרעינים או קמח, ולא כשהם שמן. ואין לחשוש שמא נתערבו בגרעיני הקטניות מיני דגן, וכשיערבו את

שמן סויה ושמן כותנה אינם בכלל האיסור, ואע"פ כן רבים נהגו להחמיר בשמן סויה, והרוצה להקל רשאי. בשמן כותנה המנהג הרווח להקל.⁵

השמן היוצא מהם במים יחמיץ, מפני שהשמן שבא מהדגן בטל בשישים לפני הפסח ואינו חוזר וניעור, כמבואר בשו"ע תמוז, ד. ובנוסף לכך כנראה שאפילו בדגן, נוזל היוצא ממנו אינו מחמיץ, וכך מבואר באורח משפט קיא-קיב, וכיוצא בזה כתב בשו"ת מרחשת ג'. ובשו"ת צמח צדק התיר זאת לעניים, ובתנאי שבעוד הקטניות גרעינים לא נגעו במים.

וידוע פסקו של מרן הרב קוק באורח משפט קח-קיד, שהתיר באופן יותר מרווח שמן שומשמן, שבנוסף על כך שהגרעינים לא נלתנו, אחר שנעשו שמן עברו טיגון, וכיוצא בזה במיני דגן מבטל את יכולת החימוץ, וק"ו שיועיל לשמן קטניות. וכ"כ באבני"ז או"ח תקלג לעניין שמן מרעפס שעבר בישול. (תשובתו נכתבה בשנת תרנ"ח, י"א שנה לפני מרן הרב קוק). והבד"ץ מעדת אשכנזים-חסידים בירושלים יצא כנגד מרן הרב קוק ברעש גדול, ובמחאות גלויות, ולא חשו לכבוד התורה ולכבוד כל הפוסקים הרבים שכבר התירו הרבה מעבר לכך. **והרב קוק** ענה להם בבקיות וחריפות ובראיות חזקות מאוד. ובתוך דבריו כתב (ע' קכג): "ובאמת דרכן של רבותי הגאונים הצדיקים שזכיתי לשמשם, זכותם יגן עלינו ועל כל ישראל, היתה שלא להיות נוטים להחמיר בכל מה שיש מקום להקל, ביחוד בדברים שאין היסוד חזק על זה בדברי רז"ל בתלמודים. שדי לנו מה שלא נוזל ח"ו ממה שהונהגו עפ"י מנהגי רבותינו הפוסקים, אבל בפרטים שיש לדון לכאן ולכאן, ודאי הנוטה להקל להיות חכם להיטיב הרי זה משובח, ובלבד שיהיו דבריו מיוסדים עפ"י עומק ההלכה וסברה ישרה..." ועוד, שהמוסיף איסור על איסור שאין עיקרו מהדין, יש חשש שעובר בלאו הבא מכלל עשה לרש"י בר"פ קמא דביצה, שכתב (ע' קכו): "והא דאמרין בכולי הש"ס שאין גוזרין גזירה לגזירה, מהאי קרא נפקא: ושמרתם את משמרת, עשו משמרת, כלומר גזירה למשמרתי לתורת, ולא משמרת למשמרת, שלא יעשו גזירה לגזירה". וכנגד מה שכתבו שצריך להחמיר יותר ויותר בדורינו, כתב: "שאני יודע ברור תכונת בני דורנו, שדווקא ע"י מה שיראו, שכל מה שיש להתיר עפ"י עומק הדין מתירין אנחנו, ישכילו לדעת, שמה שאין אנו מתירין הוא מפני אמינות דין תורה, וימצאו רבים הדבקים בתורה, שישמעו לקול המורים בעז"ה. מה שאין כן כשיתגלה הדבר, שישנם דברים כאלה, שמצד שורת ההלכה ראויים הם להיתר ורבים לא חשו על טרחם וצערם של ישראל, והניחו את הדברים באיסורם, יוצא מזה ח"ו חילול ה' גדול מאוד, עד שמתרבים המתפרצים לומר על כמה גופי תורה, שאם הרבנים רוצים - היו יכולים להתיר, ועל ידי זה יוצא משפט מעוקל" (שם ע' קכו).

5. שמן סויה מופק בלא שמרטיבים את הסויה, נמצא שלדעת רה"פ ומרן הרב קוק, אין בו איסור. ועוד, שספק אם הוא בכלל האיסור, שרק לפני כמאה שנה הגיעה הסויה

שמן (לציטין) המופק מליפתית, ומערבים אותו בשוקולד, אינו נכלל באיסור קטניות. ויש שהחמירו בזה.⁶

שוקולדים וממתקים, אף שכתוב עליהם כשר לפסח לאוכלי קטניות בלבד, מצד הדין מותרים גם למי שנמנע ממאכלי קטניות, מפני שנתערבו לפני הפסח, ובטלו ברוב. ובנוסף לכך מדובר בדרך כלל בשמנים המופקים מקטניות, ודעת כמה מגדולי הפוסקים שמנהג איסור קטניות לא חל על שמני קטניות. אמנם

לאירופה, וכתב האג"מ או"ח ג, סג, שרק מה שנהגו בפועל לאיסור בכלל המנהג. וכן הורה הרב דוב ליאור רב ואב"ד חברון היא קרית ארבע.

ולגבי שמן כותנה, כ"כ במקראי קודש ב, ס, ושמע כן בשם רבי חיים מברסק, וכ"כ בספ"כ טז, ד, בשם הרב פיינשטיין. אמנם במנח"י ג, קלח, מחמיר.

שמן בוטנים: כבר למדנו בהלכה 4 שנהגו בליטא לאכול בוטנים, וכ"כ באג"מ או"ח ג, סג, מפני שרק מין שידוע כי נהגו בו איסור בכלל האיסור, ובוטנים נתחדשו אח"כ ולא חל עליהם האיסור. לעומת זאת במקראי קודש ב, ס, וש"ת חלקת יעקב צז, אסרום באכילה והתירו שמנם. וכ"כ במלמד להועיל או"ח פח. וכ"כ בשרידי אש ב, לז, והזכיר שבאבני"ז או"ח שעג, אסר, וכן בעל מנחת אלעזר. ולמעשה מי שאינו יודע שמנהג משפחתו להחמיר רשאי להקל, שזה ספק במנהג.

6. אמנם הבד"צ נוהגים להחמיר בלציטין המופק מליפתית. אבל לפי ההלכה אין בזה איסור, מפני שיש כאן ספיקות רבים לקולא. ראשית, הליפתית אינו מין קטניות, אלא ממשפחת המצליבים שפירותיו לופתים את הגבעול, וזרעונו גדלים בשרביטים כדוגמת חרדל, ומהם מפיקים שמן לתעשיית מזון. ולפי האג"מ או"ח ג, סג, אין לאסור דבר שלא היה מפורש במנהג. בנוסף לכך, יש לדון אם יכול לחול דין קטניות על זרעוני הצמח כאשר ברור שעיקר הצמח אינו קטניות. אמנם לאבני"ז או"ח שעג, השמן המופק מליפתית (רעפס) נחשב קטניות כדוגמת חרדל (אמנם גם לדעתו אם ירתיחוהו אח"כ מותר, כמבואר בסימן תקל"ג). בנוסף לכך, כבר למדנו שלגבי שמן המופק מקטניות יש דעות שהוא מותר. וכ"כ המהרש"ם א, קפג, ששמן רעפס כשר מפני שמפיקים את השמן בלא שלותתים את הגרעינים במים, וכבר למדנו שבזה רוה"פ מקילים, כדוגמת שמן שומשמן. בנוסף לכך, השמן בטל ברוב לפני הפסח, ולדעת הבאר יצחק כיוון שעירבוהו לפני הפסח בטל. ובדבר שיסודו במנהג, פשוט שבכל כך הרבה ספקות, הלכה להקל. וכן פסק הראשלי"צ הרב אליהו כמובא בשו"ת עמא דבר א, סב.

בפועל, רבים נהגו להחמיר בזה, ולכן גופי הכשרות כותבים עליהם שהם כשרים לאוכלי קטניות בלבד.⁷

ז - בשעת הצורך לחולים וקטנים

גם באשכנז ברור שמנהג איסור קטניות אינו חמור כאכילת חמץ, ולכן בשעת הדחק כבשנות בצורת ורעב, התירו גדולי ישראל לאכול קטניות. אמנם למעשה, פעמים רבות כשהיתה בצורת, נחלקו הרבנים אם השעה דחוקה מספיק כדי להתיר קטניות. והיו שנטו יותר להקל, והיו שנטו להחמיר. והיו שהתירו לעניים בלבד לאכול קטניות, ואילו לעשירים אסרו, מפני שיש להם יכולת לקנות מאכלים אחרים. ובעניינים אלו צריך לנהוג בכל מקום לפי הוראת הרבנות המקובלת, שהיא ה"מרא דאתרא".

ויש מהאחרונים שכתבו, שגם כשמקילים, ראוי להקל תחילה באותם מיני קטניות שאינם דומים למיני דגן, ורק כשאין ברירה אפשר להקל גם באורז ודוחן וכוסמת (רעצקע) הדומים למיני דגן (נשמת אדם). ועוד כתבו כמה אחרונים, שגם כשמקילים,

7. אף אם נתערבו קטניות בפסח, כבר כתב הרמ"א תנ"ג, א, ומ"ב ט' שבטלים ברוב, אמנם ברור שאין לעשות כן לכתחילה. אבל כאן הוכנסו לפני הפסח, ולא כדי לבטל את האיסור ברוב, שהרי למנהג ספרדים מותר לאוכלם. לפיכך כיוון שבטלו ברוב לפני פסח, מותר לאוכלם בפסח. ובנוסף לכך, כבר פסק הרב יצחק אלחנן בשו"ת באר יצחק י"א (כמובא בהערה 4) שלא חל איסור קטניות על שמני קטניות שהשיגו בפסח. וכך מורים למעשה הרב ליאור והרב רבינוביץ.

עוד מורה הרב ליאור, לגבי שעועית ירוקה בתרמילים, ופול בתרמילים, שמותר לאוכלם בפסח, מפני שבאופן זה הם נחשבים ירק ולא קטניות, ומלכתחילה לא נהגו לאוסרם, וכל החששות שנזכרו בטעם המנהג לא קיימים לגביהם.

יש לחלוט תחילה את הקטניות במים רותחים, שבאופן זה גם מיני דגן אינם מחמיצים. ואף שלמעשה אין מקילים כיום לחלוט מיני דגן, מכל מקום כאשר יש הכרח להקל במנהג הקטניות, מוטב לתקן במה שאפשר (חתם סופר או"ח קכב, מ"ב תנג, ז).⁸

וכן מותר לחולה הצריך לאכול מיני קטניות לאוכלם בפסח, ואפילו כשאין במחלתו סכנה. למשל, הסובל מעצירות יכול לבלוע זרעי פשתן במים, שהם מועילים נגד עצירות. וכן מותר להאכיל תינוקות הצריכים לכך מאכלי אורז (ח"א קכז, ו). וראוי להקצות לצרכם כלים מיוחדים. ובכל מקרה שמקילים, יש לברור היטב את הקטניות, שמא מעורבים בהם גרגירי דגן.

---

8. בחיי אדם קכז, א, התיר לאכול קטניות בשעת דחק שאין לו מה לאכול אלא בדוחק גדול. ועיין נשמת אדם כ'. וכן דעת המור וקציעה, אמנם דעתו שמלכתחילה היה ראוי לבטל לגמרי מנהג איסור קטניות. ובס' המועדים בהלכה בפרק על קטניות סיכס, שדעת התשובה מאהבה והמאמר מרדכי והרי"א עניין שלא להתיר אפילו בשעת הדחק ולצורך שעה. לעומתם מהר"ם פאדווה מבריסק (סי' מ"ח) כתב להתיר בשעת הדחק. ובשו"ת דברי מלכאל א, כח, ושו"מ תנינא ד, קנח, הקלו לעניים בלבד. והחת"ס או"ח קכב, אינו יוצא כנגד המתירים, אלא שהוא מעיר שהמקילים היו צריכים להורות כי יחלטו תחילה את הקטניות. ובנשמת אדם שם כ' כתב שיש להתיר תחילה קטניות שאינן דומות למיני דגן, ורק בליט ברירה להתיר גם הדומים למיני דגן. והמ"ב כתב בפשיטות שאפשר להתיר בשעת הדחק, וציין בשם החת"ס וח"א שכתבו לחלוט את הקטניות תחילה. ובערוה"ש תנג, ה, כתב: "בפירוש קבלו שאם אולי יהיה שנת בצורת ח"ו, שהעניים רעבים ללחם, אז כל חכמי העיר ובראשם מרא דאתרא מתירים לאכול קטניות בפסח זה".